

Familier med vedvarende lav inntekt i Norge – har de dårlige levekår?

Anne Skevik

Fattigdom har igjen dukket opp på den politiske agendaen i Norge, etter flere tiårs fravær. Regjeringene til Kjell Magne Bondevik har hatt som eksplisitt målsetting å bekjempe fattigdommen i Norge, og har blant annet utarbeidet landets første tiltaksplan mot fattigdom (St. meld. nr. 6 (2002-2003)). Dette har skapt en politisk dagsorden, og idet vi går inn i valgkampen fram mot Stortingsvalget i 2005 er det knapt noe parti som ikke har utviklet en eller annen form for strategi mot fattigdom. Selve ordet ”fattigdom” bringer fram sterke følelser: vi kan ha en viss toleranse for ”ulikhet”, vi aksepterer at det finnes ”svake grupper”, men *fattigdom* er uverdigg og uakseptabelt. Særlig uakseptabelt er det at barn vokser opp i fattigdom. Ingen barndom burde preges av dårlige boforhold, av at det aldri er en krone til overs til å gjøre noe spesielt, av at foreldrene strever daglig for å få endene til å møtes. Studier av inntektsfordeling i Norge viser imidlertid at et ikke ubetydelig antall norske barn – antallet varierer med definisjonene som brukes¹ – lever i familier som har så lave inntekter at de kan karakteriseres som fattige (Epland 2001, Ytrehus 2004). Hva slags forhold lever disse barna under?

Det finnes kvalitative studier som har sett nettopp på livet som fattig i Norge (Underlid 2005) eller spesielt på livet til barn i fattige familier (Tvetene 2001). Disse studiene beskriver et betydelig savn og livsforhold de fleste vil beskrive som uverdige, og også hvordan barna strever for å overbevise både seg selv og andre om at de egentlig ikke har det så aller

¹ Anslagene varierer fra 27.000 (Epland 2001:17) til 110.000 barn (Ytrehus 2004), basert på ulike ekvivalensskalaer og inntektsgrenser på hhv. 50 og 70 prosent av medainntekten.

verst. Disse studiene har imidlertid sett på de aller fattigste familiene, ofte langtidsmottakere av sosialhjelp. Det er derfor problematisk å overføre disse observasjonene til *alle* barn som lever i lavinntektsfamilier. I den offentlige debatten ser vi også at selv om tanken på barnefattigdom i Norge skaper indignasjon, har den ikke skapt ”opprør” eller ”politiske jordskjelv” på den måten for eksempel rapporter om forholdene i eldreomsorgen gjorde på 1990-tallet. En mulig årsak til dette kan være at folk har vanskelig for å ta fenomenet helt på alvor. For norske barn sulter ikke, de bor ikke i bølgeblikkskur, de nektes ikke legehjelp fordi foreldrene ikke kan betale – så hvor ”fattige” kan de være? Den nye interessen for norsk fattigdom reiser spørsmålet om hva fattigdom er i rike land, og om hvor sterk sammenhengen er mellom lav inntekt og dårlige levekår. Det er dette siste som er hovedtema for denne artikkelen.

Det å ha lav disponibel inntekt må forstås som et levekårsproblem i seg selv. Tidligere norske studier (Fløtten 1999, 2003) tyder imidlertid på at sammenhengen mellom lav inntekt og dårlige levekår på andre områder ikke er særlig sterk. Mange familier har lave inntekter, men likevel rimelig gode materielle forhold. Disse studiene har imidlertid bare hatt inntektsdata for ett tidspunkt, og konklusjonene trekkes gjerne med dette forbeholdet: om de kunne skille ut personer som har lave inntekter over tid, ville de kanskje funnet sterkere sammenhenger. Denne artikkelen bygger på et datamateriale som gjør dette mulig. Vi skal derfor legge spesiell vekt på familiene som har hatt lave inntekter i tre år på rad. Det er rimelig å anta at lave inntekter over så lang tid vil ha en betydelig innvirkning på familiens levekår.

Artikkelen legger til grunn en forståelse av fattigdom som et relativt fenomen. Det relative fattigdomsbegrepet preger også den norske debatten: det handler ikke om barn som sulter, det handler om at de ikke har penger til å bli med når kameratene reiser på skoletur. Det handler ikke om bølgeblikkskur, men om skammen over å ikke kunne ta med venner hjem fordi familien bor så trangt eller har så slitte møbler. Og det handler ikke om å nektes legehjelp, men om barn som får vondt i magen av stress fordi familien strever. Fattigdom i rike land er et spørsmål om å henge med på velferdsutviklingen, og om å ha ressurser til å delta på de viktige arenaene i samfunnet. Denne forståelsen er presist formulert av den britiske fattigdomsforskeren Peter Townsend:

Fattigdom... er å mangle de ressursene som er nødvendige for å skaffe seg det kostholdet, delta i de aktivitetene og ha de livsforhold og bekvemmeligheter som er alminnelig aksepterte i det samfunnet man tilhører (Townsend 1979:88).

Denne definisjonen ligger til grunn for det meste av fattigdomsforskningen som foregår i rike land, og er også utgangspunktet for den studien som presenteres her.

Data

Datagrunnlaget for artikkelen er studien ”Barns levekår – betydningen av familiens inntekt for barns liv”, som er initiert og finansiert av Norske Kvinners Sanitetsforening (Sandbæk & Sture 2003, Sandbæk 2004). Hensikten med denne studien er å se på sammenhengene mellom familiens økonomiske situasjon og barnas dagligliv: hvordan barna trives på skolen, skoleprestasjoner, deltakelse i fritidsaktiviteter, helse, og forhold til jevnaldrende. Familiene i undersøkelsen har barn i alderen 6-12 år. Hovedvekten er på barns opplevelser, og barna er analyseenhet i tillegg til å være informanter. En del tema har imidlertid foreldrene best kunnskap om, derfor har vi intervjuet både foreldre og barn i samme familie. Undersøkelsen inneholder både kvantitative og kvalitative data. Denne artikkelen handler om familiens materielle situasjon, og bygger på de kvantitative intervjuene med foreldrene.

Intervju-undersøkelsen ble gjennomført av Statistisk Sentralbyrå, som foretok besøksintervjuer hjemme hos familiene i januar 2003. 779 10-12-åringer svarte på spørsmål om sine dagligliv, mens 1937 foreldre ble intervjuet om familiens levekår. Foreldrene til barna i den yngste aldersgruppen (6-9 år) besvarte også et sett av spørsmål om disse barnas situasjon. To utvalg ble trukket til undersøkelsen, begge med informanter fra hele landet: lavinntektsutvalget består av familier med inntekter per forbruksenhet lavere enn 60 prosent av medianinntekten² i 2000, mens kontrollutvalget – som er et betydelig mindre utvalg – ble trukket blant familier i alle inntektsgrupper (for mer om undersøkelsens design og

² Medianinntekten er inntekten midt i inntekstfordelingen. Omregningen til forbruksenheter skjedde ved hjelp av den modifiserte OECD-skalaen, som tillegger første voksne i husholdningen vekten 1, alle andre voksne vekten 0,5 og hvert barn vekten 0,3. Denne definisjonen av lavinntektshusholdninger er i tråd med anbefalingene fra Eurostat.

gjennomføring, se Flåte m.fl. 2003). En fordel med å samarbeide med Statistisk Sentralbyrå er at intervjudata kan suppleres med registerdata. Vi har registrerte disponible inntekter for familiene i utvalget for 2000, 2001 og 2002, noe som gjør det mulig å skille mellom de som har hatt lave inntekter over tid, og de som mer tilfeldig falt under lavinntektsgrensa da utvalget ble definert i 2000³. Denne inndelingen, snarere enn skillet mellom lavinntekts- og kontrollutvalg, brukes i denne artikkelen.

Den samlede svarprosenten for undersøkelsen var 54,4: 52,9 i lavinntektsutvalget og 63,8 prosent i kontrollutvalget. Den relativt lave svarprosenten i lavinntektsutvalget var ikke overraskende, gitt at lavinntektsfamilier oftere enn andre velger å ikke delta i surveyundersøkelser. Selv om vi ikke har hatt mulighet til å gjennomføre en systematisk frafallsanalyse, er det grunn til å tro at spesielt mange har sagt nei til å delta blant de aller mest utsatte familiene. Dette er et forbehold vi må ha med oss i analysene.

Vedvarende fattigdom i Norge: hvor mange av de som var fattige i 2000 hadde fortsatt lave inntekter i 2002?

I en studie av fattigdom blant barnefamilier i Norge, fant Jon Epland (2001:27ff) at andelen barn som levde i familier med inntekter under 50 prosent av medianinntekten i tre år i strekk var svært liten: bare 2,4 prosent, eller om lag 19.000 barn. Samtidig fant han at det å være fattig ett år sterkt økte risikoen for også å være fattig det neste: av barna som levde i inntektsfattige familier i 1998 hadde 66 prosent også vært fattige i 1997, og 46 prosent i både 1997 og 1996. Nesten halvparten av barna som var fattige i 1998 hadde altså vært fattige i tre år på rad.

³ Fordi vi ikke har hatt tilgang til presise opplysninger om familiesammensetning alle tre år, hefter det visse svakheter ved vår omregning til ekvivalensinntekter for 2000 og 2001. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at dette påvirker resultatene vesentlig. For en grundig diskusjon, se Skevik 2005.

Tabell 1. *Inntektsfattigdom i 2000, 2001, 2002. N=1937.*

	Inntektsfattige, prosent
2000	74
2001	45
2001	37
Ikke fattige noe år	22
Inntektsfattige ett år	28
Inntektsfattige to år	19
Inntektsfattige tre år	31

I vårt utvalg er familier med lave inntekter i 2000 overrepresentert. Tabell 1 er altså ikke representativ for familier flest i Norge. Tabellen viser at av utvalget vårt var 74 prosent fattige i 2000. Andelen hadde falt til 45 prosent i 2001, og til 37 prosent i 2002. 22 prosent av familiene i dette utvalget hadde ikke opplevd fattigdom i disse tre årene. 28 prosent var under fattigdomsgrensa i ett år, 19 prosent i to år, mens 31 prosent hadde vært fattige i tre sammenhengende år. Disse tallene er ikke direkte sammenlignbare med tallene til Epland, siden han tok utgangspunkt i det seneste året han hadde data for og beregnet bakover i tid, mens vi har tatt utgangspunkt i det tidligste året og fulgt familiene framover. Hovedinntrykket er likevel det samme: det å være fattig i ett år øker markant risikoen for også å være fattig det neste.

Hvem er disse fattige familiene? Det er særlig tre kategorier av familier som er overrepresenterte blant de fattige i dette utvalget (Skevik 2004a): ikke-vestlige innvandrere, enslige forsørgere, og familier med svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Disse risikokategoriene er også kjent fra andre norske studier (Epland 2001, Ytrehus 2004). Gruppene overlapper hverandre i den betydningen at mange av familiene med svak arbeidsmarkedstilknytning enten er eneforsørgere eller ikke-vestlige innvandrere. Innvandrere er også overrepresenterte i dette utvalget blant familiene som forblir fattige i tre år eller mer: mens ikke-vestlige innvandrere utgjør 7-8 prosent av den norske befolkningen, utgjør de 25 prosent av familiene som levde i fattigdom over så lang tid (Skevik 2005). Vi finner ikke tegn til en tilsvarende overrepresentasjon av enslige forsørgere blant de langtidsfattige i dette utvalget. Dette kan ha sammenheng med at det å være enslig forsørger i seg selv er en overgangsfase for de fleste: svært mange vil ha etablert nye samliv i løpet av tre år (Kjeldstad 1998). Mest utsatt for å oppleve fattigdom over tid er barn som har to foreldre der begge er utenfor arbeidsstyrken. En svært høy andel av disse er ikke-vestlige innvandrere.

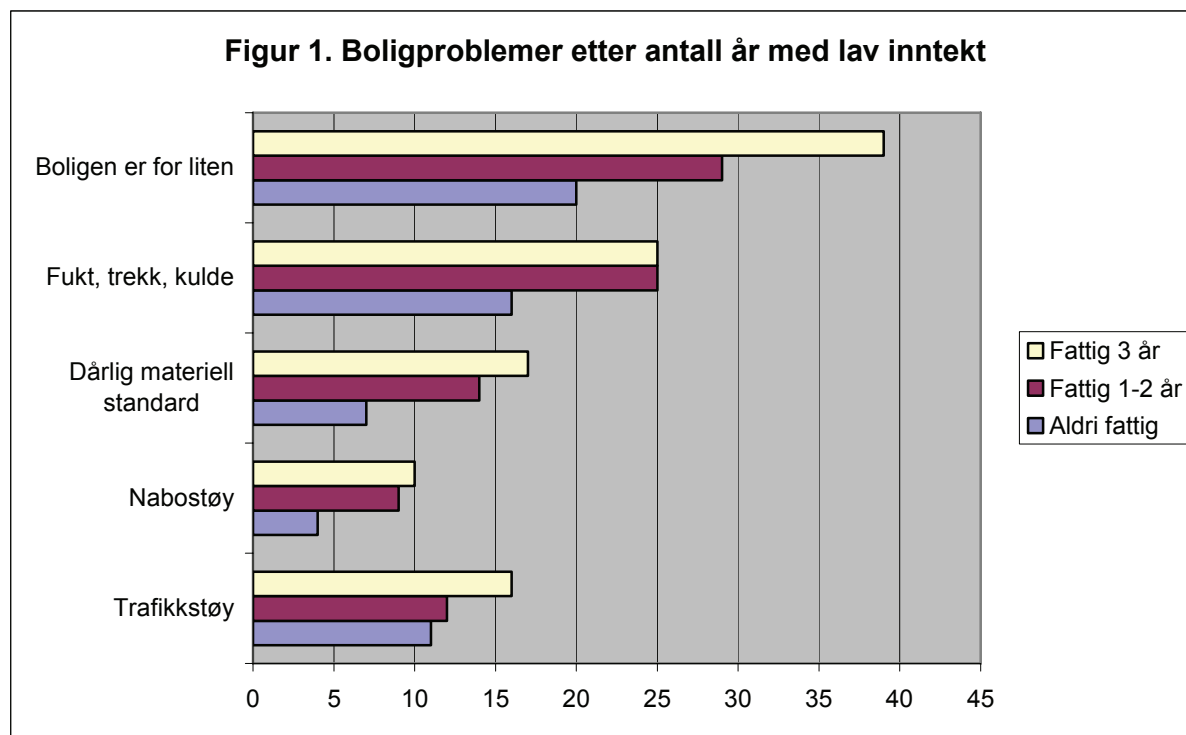
I resten av artikkelen skal vi skille mellom tre kategorier: de som aldri har vært inntektsfattige (22 prosent av utvalget, 438 familier), de som har vært inntektsfattige i ett til to år (47 prosent, 914 familier), og de ”langtidsfattige” – de som har vært inntektsfattige sammenhengende i tre år (31 prosent, 584 familier). Vi skal se på boligstandarden deres, på hvilke forbruks-goder de eier, og i hvilken grad de selv oppgir at de strever med å få endene til å møtes.

Inntektsfattigdom og boligstandard

Er det slik at familier som har lave inntekter over tid bor dårlig i Norge? Gitt de relativt høye boligprisene, særlig i byene, er dette slett ikke urimelig å anta. Foreldrene ble bedt om å svare på om de hadde ett eller flere av de følgende problemene med boligen sin: (1) boligen er for liten, (2) fukt, trekk, kulde, (3) dårlig materiell standard, (4) trafikkstøy, (5) nabostøy. Vi har ikke diskutert andre, mer alvorlige, former for boligproblemer, som det å ikke ha innlagt vann, ikke ha toalett innendørs, eller ikke ha dusj eller bad. Fløtten (1999:50) har vist at andelen husholdninger som har slike alvorlige boligproblemer har falt betraktelig siden 1980, og at det praktisk talt ikke er noen barnefamilier som lever i boliger med en så lav standard. Vi har derfor fokusert på andre problematiske aspekter ved boligforholdene.

Det problemet flest familier i vårt utvalg opplever, er at boligen er for liten. Dette oppgis av 20 prosent av de som aldri har vært inntektsfattige, 29 prosent av de som har vært inntektsfattige i ett til to år, og hele 39 prosent av de som har hatt lav inntekt gjennom hele treårsperioden. Det nest vanligste problemet er fukt, trekk og kulde. Her er det ingen forskjeller mellom de som har vært fattige i tre år på rad, og de som har hatt lave inntekter i ett til to år: 25 prosent i begge gruppene hadde opplevd slike problemer med boligene sine, som er klart høyere enn de 16 prosent av de som aldri hadde opplevd inntektsfattigdom. Det tredje problemet, dårlig materiell standard, ble oppgitt av 17 prosent av de langtidsfattige, 14 prosent av dem som hadde hatt lav inntekt i ett til to år, og sju prosent av de som aldri hadde opplevd inntektsfattigdom innenfor treårsperioden. Vi ga ingen eksempler på hva lav materiell standard kunne innebære i spørreskjemaet, så vi kan ikke si noe mer presist om hva respondentene har tenkt på når de har gitt dette svaret. Støyproblemer,

særlig fra naboer, er det minst utbredte problemet blant våre respondenter. Spørsmålet om trafikkstøy skiller seg ut på den måten at sosiale forskjeller later til å spille en mindre rolle for dette problemet: forskjellene mellom de som har vært fattige i tre år og de som aldri har hatt lav inntekt, er små.

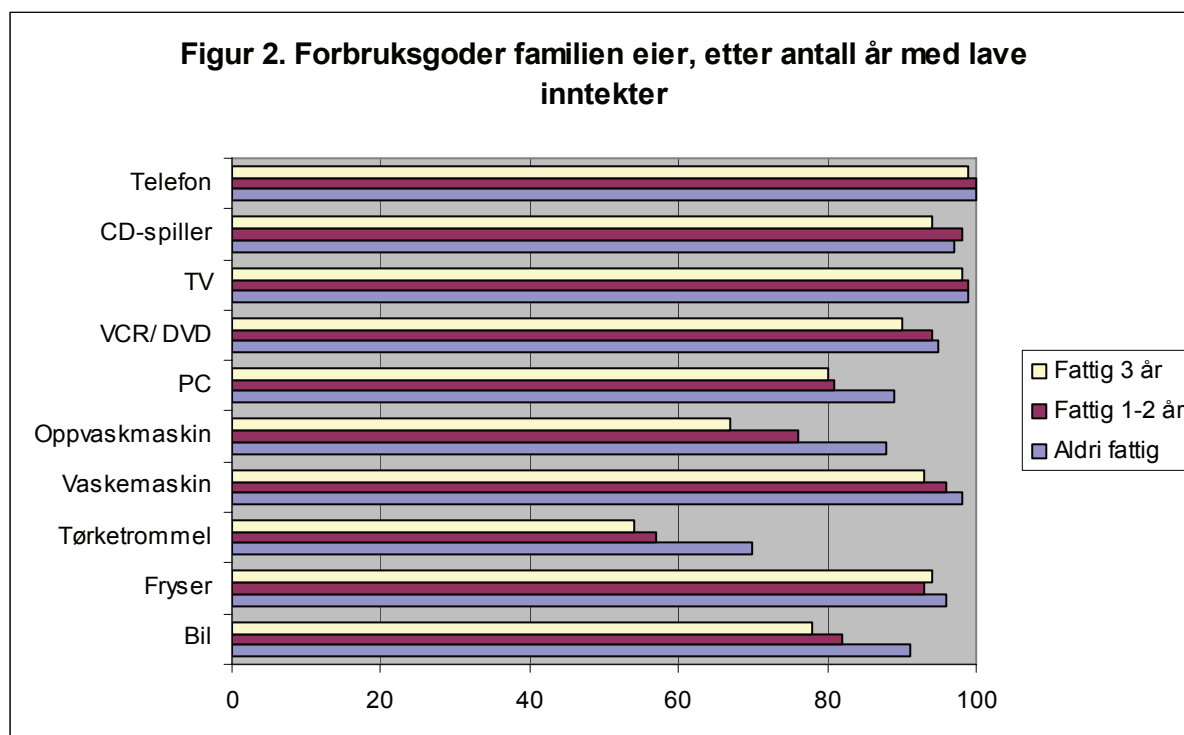
Vi ser altså at inntektsfattigdom øker risikoen for å oppleve dårlige boligforhold ganske betraktelig. Men vi ser også at det ikke er noe entydig forhold mellom disse to størrelsene: for hvert av problemene vi har spurt om ser vi at majoriteten – også av de langtidsfattige – ikke opplever problemet. Kanskje handler resultatene i figur 1 om at ulike boligproblemer kompenserer for hverandre? Kan det være slik at familier med lav inntekt tvinges til å velge, for eksempel, mellom en god bolig som egentlig er for liten for dem, eller et hus som er stort nok, men samtidig kaldt og trekkfullt? Hvis dette er utbredt, vil vi vente å finne et flertall blant fattige familier som har ett eller to boligproblemer, men få som har mange. Alternativt kan det være slik at boligproblemene hopper seg opp på noen familier. I så fall vil vi finne noen få lavinntektsfamilier som opplever flere boligproblemer, og mange som ikke opplever noen.

Legger vi sammen de fem boligproblemene, får vi en skala som går fra 0 (ingen boligproblemer) til 5 (alle problemer). Fordelingen på denne skalaen tyder ikke på sterke tendenser i noen av disse retningene (Skevik

2005). 60 prosent av de som aldri har vært inntektsfattige hadde ikke oppgitt noen boligproblemer. Det samme gjaldt 48 prosent av dem som hadde vært fattige i ett til to år, og 41 prosent av de langtidsfattige. Vi fant altså en klar sammenheng mellom inntektsfattigdom og boligproblemer. Det er også flere blant de langtidsfattige som hadde mange og sammensatte problemer: 13 prosent av de som aldri hadde vært inntektsfattige hadde to eller flere problemer med boligen sin, sammenlignet med 24 prosent av de som hadde vært fattige i ett til to år, og 28 prosent av de langtidsfattige. Likevel var det bare fire prosent av de langtidsfattige som oppga fire eller fem problemer.

Inntektsfattigdom og forbruksgoder

Den relative definisjonen av fattigdom handler i stor grad om å kunne ha det andre folk vanligvis har, og delta i de aktivitetene andre folk vanligvis driver med. Det handler om muligheten til å ha et alminnelig forbruk. Det er flere måter å måle forbruksmønstre på. En vanlig tilnærmingstype (Nolan & Whelan 1996) er å skille mellom primær og sekundær forbruksdeprivasjon ("life-style deprivation"), der primær deprivasjon er å ikke ha penger til grunnleggende nødvendigheter som mat, klær og oppvarming, mens sekundær deprivasjon er å måtte avstå fra fritidsaktiviteter og forbruksgjenstander som bil, telefon og avisabonnement. I Norge har det vært lite snakk om primær forbruksdeprivasjon i de senere årene. På samme måte som det etter hvert har vært lite informasjon å hente i å spørre foreldre med mindreårige barn om de har hus med innlagt vann, er det lite hensiktsmessig å spørre om de har råd til å holde barna med mat og klær: andelen som svarer nei vil være så forsvinnende liten. Derfor fokuserer vi på sekundær deprivasjon. Vi har listet opp ti alminnelige forbruksgoder for foreldrene, og bedt dem indikere hvilke av disse de har. Oversikten over hvor mange familier i ulike inntektskategorier som har de ulike tingene, er vist i figur 2.

Figuren viser at en del goder eies av så å si alle i Norge. Praktisk talt alle familiene, inkludert de med vedvarende lave inntekter, har telefon (og/eller mobiltelefon), CD-spiller og TV. Et stort flertall, inkludert 90 prosent av de langtidsfattige, har også videospiller (VCR eller DVD) og vaskemaskin. Det figuren ikke sier noe om, er likevel kvaliteten på disse eiendelene. Hvis man ikke har råd til DVD-spiller, kan det være liten trøst i å eie en gammel VCR. Fjernsynsapparater og vaskemaskiner kan være utdaterte, og vi vet ikke om familiene vil ha råd til å kjøpe en ny når den gamle går i stykker. Likevel, budskapet i figur 2 er at det store flertallet av norske husholdninger, inkludert de inntektsfattige, eier de fleste vanlige forbruksgodene. Samtidig er det klare forskjeller mellom inntektskategoriene, slik at minoriteten som må klare seg uten mange av disse tingene er betydelig større blant de inntektsfattige familiene.

Det er mye vanskeligere å lage en indeks for forbruksdeprivasjon enn det var å lage en for boligproblemer. Vi kan uten videre anta at jo færre boligproblemer, jo bedre. Vi kan ikke tilsvarende anta at ”jo færre forbruksgoder, jo verre”. Noen kan velge å ikke ha bil, TV eller DVD-spiller fordi de ikke ønsker eller har bruk for disse tingene. Å velge bort forbruk er ikke å være deprivert, men siden vi bare har spurt om familiene eier disse tingene eller ikke, vet vi ikke om de avstår frivillig eller om de ikke har råd til å kjøpe dem. Dessuten må indeksen ha intuitiv mening: vi

vil ikke kalle en familie fattig om de må spare for å få råd til ting vi betrakter som ren luksus. Vaskemaskin og fryseboks er imidlertid eksempler på ting som må betraktes som nødvendighetsartikler for en familie med barn mellom seks og tolv år. Indekskonstruksjonen er grundig diskutert i Skevik (2004b). Denne drøftingen konkluderte med at de gjenstandene som det gir mening å inkludere i en slik indeks, og som samtidig skiller mellom lavinntektsfamilier og andre, er vaskemaskin, fryseboks og oppvaskmaskin. Alle disse kan betraktes som nødvendigheter, eller i all fall som utstyr som gjør livet lettere for barnefamilier, og de eies av det store flertallet ikke-fattige familier.

Av familiene som aldri har hatt lav inntekt, eier 85 prosent både vaskemaskin, fryser og oppvaskmaskin. Det samme gjør 72 prosent av de som har vært inntektsfattige i ett til to år, og 62 prosent av familiene som har hatt lave inntekter i tre år i strekk. Sju prosent av de langtidsfattige, og seks prosent av de som har hatt lave inntekter i ett til to år, mangler to eller flere av disse godene, sammenlignet med to prosent av familiene som aldri har vært inntektsfattige. Igjen ser vi altså klare forskjeller i de inntektsfattiges disfavør.

Inntektsfattigdom og problemer med å få pengene til å strekke til

I hvilken grad opplever de inntektsfattige familiene selv at de har økonomiske problemer? Å stille et slikt spørsmål om subjektiv opplevelse fyller ut det bildet som mer objektive indikatorer gir. En familie som stadig opplever at pengene rett og slett ikke strekker til, vil være en familie under betydelig stress. Det å ”oppleve pengeproblemer” kan naturligvis ha sammenheng med andre faktorer enn akkurat hvor mye penger familien har til disposisjon: folk i alle inntektskategorier kan komme til å bruke mer enn de tjener, samtidig som det er mulig å planlegge økonomien slik at man sitter igjen med et lite overskudd selv i knappe tider. Når de blir spurt om de klarer seg med den inntekten de har, vil folk ta med i betraktning de tilpasningene de allerede har gjort. Man kan ”klare seg” selv om man lever med betydelige savn. Selv om svarfordelingene kan være vanskelige å tolke, brukes slike subjektive mål ofte som indikatorer på en sårbar økonomisk situasjon, og kombinert med informasjon om disponibel inntekt

kan de fortelle oss om hvordan de lave inntektene virker inn på familiens dagligliv slik familiemedlemmene selv opplever det.

Spørsmålet vi stilte, lød ”Hvordan vil du si den nåværende økonomiske situasjonen er for din husholdning/ familie? Vil du si at (1) pengene ikke strekker til, (2) vi må bruke sparepenger for å greie oss, (3) vi greier oss akkurat med de inntektene vi har, (4) vi greier oss så bra at vi kan spare litt, (5) vi greier oss så bra at vi kan spare temmelig mye.” Svarfordelingen etter antall år med lav inntekt er vist i tabell 2.

Tabell 2. Hvordan familiene beskriver sin økonomiske situasjon, etter antall år med lav inntekt.

	Aldri lav inntekt	Lav inntekt 1-2 år	Lav inntekt tre år
Pengene strekker ikke til	6	12	13
Må bruke sparepenger	3	6	4
Vi klarer oss akkurat	38	48	55
Kan spare litt	45	31	25
Kan spare mye	8	4	2
Total	100	101	99
(N=)	(438)	(913)	(585)

Ni prosent av familiene som aldri har vært fattige, og 17/18 prosent av de inntektsfattige, sier enten at pengene ikke strekker til, eller at de må trekke på oppsparte midler for å klare seg. Andelen som bruker sparepenger er høyere blant dem som ”bare” har vært inntektsfattige i ett til to år enn blant de langtidsfattige; dette er antakelig uttrykk for at flere i denne kategorien (fortsatt) har oppsparte midler å trekke på. De fleste av de langtidsfattige – 55 prosent – svarer at de klarer seg akkurat. Dette kan tolkes som uttrykk for en mestringsstrategi: svarene reflekterer kanskje mest hvorvidt de klarer å holde de stramme budsjettene sine, og i mindre grad om de pengene de har til disposisjon dekker familiens faktiske behov. Blant familiene som aldri har vært inntektsfattige, sier flertallet (53 prosent) at de klarer seg så godt at de kan spare. 27 prosent av familiene med vedvarende lavinntekt sier det samme.

Opphopning av dårlige levekår?

Så langt har vi sett på fire indikatorer på fattigdom hver for seg: inntektsfattigdom, boligproblemer, forbruksdeprivasjon og opplevelse av

økonomisk knapphet. Spørsmålet som må stilles til slutt, er i hvilken grad disse problemene hoper seg opp på noen få familier. Vi har sett at alle indikatorene er korrelert med inntekt, i den forstand at familier som har lave inntekter – og særlig de som har hatt lave inntekter over tid – er mer sårbare. Likevel finner vi at flertallet også i denne kategorien klarer seg godt på alle de tre levekårsindikatorene: 72 prosent har ingen eller bare ett problem med boligen sin, 62 prosent har alle forbruksgodene som utgjør vår indeks, og 83 prosent opplever at de ”klarer seg” på de inntektene de har – noen av dem klarer seg godt nok til å spare penger. Antyder dette at vi har et fåtall familier som er ”virkelig fattige” og som har hatt lave inntekter i tre år på rad og i tillegg kommer dårlig ut på de tre andre levekårsindikatorene? Eller uttrykker forskjellene snarere ulike preferanser, slik at noen familier prioriterer å bo rimelig godt når pengene er knappe, andre prioriterer å kjøpe hjelpemidler som gjør livet lettere, mens atter andre insisterer på å skape seg trygghet gjennom sparing? I hvilken grad hoper levekårsproblemene seg opp, og i hvilken grad substituerer de for hverandre?

I tabell 3 har vi brukt et relativt romslig mål på deprivasjon. De tre indikatorene er boligproblemer (to eller flere), forbruksdeprivasjon (mangler vaskemaskin, fryser eller oppvaskmaskin) og opplevd knapphet (pengene strekker ikke til, eller familien må bruke sparepenger for å klare seg). Det kan diskuteres om dette siste er en god indikator på deprivasjon, all den tid man kan ”klare seg” på svært lite hvis man er absolutt nødt. Vi har imidlertid sett at indikatoren skiller mellom lavinntektsfamilier og andre, samtidig som dette er det beste målet vi har på i hvilken grad den lave inntekten påvirker og kanskje til og med dominerer familiens hverdagsliv (se også Fløtten 2003). Vi velger derfor å inkludere dette spørsmålet i indeksen for opphopning av levekårsproblemer.

Tabell 3. Opphoping av levekårsproblemer, etter antall år med lav inntekt.

	Aldri lav inntekt	Lav inntekt 1-2 år	Lav inntekt tre år	Alle
0 indikatorer	72	52	46	55
1 indikator	20	31	29	28
2 indikatorer	7	13	20	14
3 indikatorer	2	4	5	4
Total	100	100	100	100
(N=)	(437)	(909)	(585)	(1931)

Tabell 3 viser at det er en klar sammenheng mellom inntektsfattigdom og andre former for deprivasjon. Hele 72 prosent av de som aldri har vært inntektsfattige de siste tre årene sier at de ikke opplever noen form for deprivasjon, noe som er betydelig høyere enn de 46 prosentene som sier det samme blant de langtidsfattige. Hver fjerde langtidsfattige opplever deprivasjon på to eller flere områder, mens det samme gjelder mindre enn ti prosent av de som aldri har hatt lav inntekt. Sammenhengen er tydelig og signifikant i lavinntektsfamilienes disfavør. Likevel er det verdt å merke seg at 46 prosent av de langtidsfattige ikke opplever deprivasjon på noen indikator.

Diskusjon

Hensikten med denne artikkelen har vært å se i hvilken grad inntektsfattigdom er knyttet til levekårsdeprivasjon på områder som ikke har direkte med løpende inntekter å gjøre. Det å ha lav inntekt over tid er naturligvis et levekårsproblem i seg selv, men det er også av interesse å vite i hvilken grad andre problemer hoper seg opp på disse familiene. Deprivasjon har vært definert som lav boligstandard, mangel på forbruksgoder og opplevd økonomisk knapphet. Analysen har vist at det er en systematisk sammenheng mellom lavinntekt og levekårsdeprivasjon, men at disse to dimensjonene likevel ikke er overlappende. Vi har sett at andelen som opplever tre eller flere boligproblemer er 13 prosent blant de langtidsfattige, sammenlignet med fire prosent blant de som aldri har hatt lave inntekter. Sju prosent av de langtidsfattige mangler to eller flere av de sentrale forbruksgodene (vaskemaskin, fryser og oppvaskmaskin), det samme gjør to prosent av de som aldri har vært fattige. Og 17 prosent av de langtidsfattige oppgir at de opplever økonomisk knapphet i så sterk grad at de ikke får pengene til å strekke til, eller at de må bruke sparepenger for å

klare seg. Ni prosent av de som aldri har opplevd inntektsfattigdom sier det samme. Når vi ser på de tre indikatorene under ett, ser vi at fem prosent av de langtidsfattige opplever deprivasjon på alle tre indikatorer, sammen med to prosent av de som aldri har vært inntektsfattige, og fire prosent av de som har hatt lave inntekter deler av tida.

Det å ha lav inntekt øker risikoen for å oppleve deprivasjon på andre områder, både i ”lett” og i mer alvorlig grad. Likevel ser vi at mange familier med vedvarende lavinntekt har rimelig gode levekår, og at levekårsproblemer også finnes blant noen av familiene som ikke har hatt inntekt under fattigdomsgrensen de siste tre årene. Disse konklusjonene er i tråd med tidligere analyser fra Norge om sammenhengen mellom inntektsfattigdom og levekårsproblemer (Fløtten 1999, 2003), og også helt i tråd med internasjonale analyser av *vedvarende* lavinntekt og deprivasjon (Whelan m.fl. 2002, 2003). Det er klare sammenhenger mellom lav inntekt og dårlige levekår, men dette er likevel ulike indikatorer som måler forskjellige ting.

Dette betyr ikke at vi skal avskrive at det finnes fattigdomsproblemer i Norge. For det første er det ikke rimelig å definere fattigdom som *både* å ha lav inntekt i tre sammenhengende år *og* å ha problematiske levekår: ”Hvis vi holder fast ved at fattigdom handler om å ha dårlig økonomi, kan vi ikke la sosiale problemer være en tilleggsforutsetning for å bruke begrepet” (Fløtten 2003:8). For det andre kan det være metodiske grunner til at vi ikke finner det overlappet mellom inntekt og levekår som vi kanskje hadde ventet. Andre levekårsindikatorer kan gi andre resultater. Eurostat (2003) fant for eksempel at indikatorer som hvorvidt familien hadde råd til å spise middag med kjøtt/fisk/kylling minst en gang i uka, hvorvidt familien reiste på ferie minst en gang i året, og hvorvidt de hadde råd til å erstatte utslitte møbler, korrelerte sterkere med inntekt enn de indikatorene vi har brukt her. Korrelasjonen var likevel svakere i de Skandinaviske landene enn ellers i Europa, så det er ikke gitt at andre indikatorer ville gitt et dramatisk annerledes inntrykk i Norge. For det andre, som nevnt tidligere, har vi ikke spurt om alder og kvalitet på familiens forbruksgoder, eller om *hvordan* de får endene til å møtes. Dette er naturligvis ikke likegyldig: Det å alltid tenke på penger, å alltid kjøpe (eller arve) brukte ting, vil slite på familien over tid, noe som kan virke inn på både mestringsevne og familieforhold. Endelig kan det være på sin plass å minne om at denne undersøkelsen, som andre surveyundersøkelser, har problemer med frafall. En betydelig andel av de som ble invitert til å delta

som informanter, avsto. Blant disse finner vi kanskje noen av de aller mest sårbare familiene.

Selv om konklusjonene muligens kunne blitt noe annerledes om vi hadde stilt andre spørsmål og/eller fått med flere respondenter, er inntrykket fra disse analysene solide nok til at vi kan feste lit til dem. Alle indikatorene gir samme inntrykk, og tallene er svært klare: det er sammenhenger mellom lavinntekt og levekårsdeprivasjon, men de fleste inntektsfattige familier i Norge opplever ikke sterk levekårsdeprivasjon utover det den lave inntekten medfører direkte. Dette har implikasjoner for den politiske debatten, der det er en tendens til å snakke om de fattige som ”de elendige”, som ”de som faller utenfor”, dvs. som en skarpt avgrenset gruppe som kommer dårlig ut på alle indikatorer, og som skiller seg markant fra resten av oss. Legger man denne virkelighetsforståelsen til grunn, er det lett å anta at ”de fattige” trenger eksklusive og sterkt målrettede tiltak, i kontrast til de brede velferdsordningene som kommer alle til gode. Analysene som er presentert her viser snarere at fattigdomsproblemet er *multidimensjonalt*: De som bor dårlig er ikke nødvendigvis de samme som de som har lav inntekt, og familier som strever med å få endene til å møtes behøver verken ha spesielt lave inntekter eller dårlige boforhold – det holder å ha store utgifter, for eksempel til et funksjonshemmet barn. ”De” er ikke så forskjellige fra ”oss”. I dette perspektivet bør det ikke være noen motsetning mellom å øke innsatsen for de aller mest utsatte, og samtidig ivareta bredere velferdsordninger som kommer de ”litt utsatte” til gode.

Litteratur

- Epland, J. 2001. *Barn i husholdninger med lav inntekt. Omfang, utvikling, årsaker*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, Rapport 01:09.
- Eurostat 2003. *European Social Statistics. Income, Poverty and Social Exclusion*. 2nd report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Commission.
- Fløtten, T. 1999. *Fattigdom i Norge: problem eller bagatell?* Oslo: FAFO, rapport 303.
- Fløtten, T. 2003. Hvordan har de fattige det? *Samfunnsspeilet* 6:2-8.
- Flåte, S., Lagerstrøm, B.O. & Wedde, E. 2003. *Barns levekår i lavinntektsfamilier. Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå. Notater.
- Kjeldstad, R. 1998. Enslige forsørgere. Forsørgelse og levekår før og etter overgangen til en ny livsfase. Sosiale og økonomiske studier 100. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

- Nolan, B. & Whelan, C. 1996. *Resources, Deprivation and Poverty*. Oxford: Oxford University Press.
- Sandbæk, M. & Sture, C.K. 2003. *Barns levekår. Teoretiske perspektiver på familieøkonomiens betydning for barns hverdag*. Oslo: NOVA-skriftserie 9/03.
- Sandbæk, M., red. 2004. *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA report 11/04.
- Skevik, A. 2004a. Hva kjennetegner familiene med lave inntekter i Norge? I: Sandbæk, M., red. *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA rapport 11/04:32-42.
- Skevik, A. 2004b. Lavinntekt og levekårsproblemer – to sider av samme sak? I: Sandbæk, M., red. *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA rapport 11/04:43-64.
- Skevik, A. 2005. Low-income families with children in Norway: who are they, and how are they doing? Paper presentert på konferansen Childhoods2005, Universitetet i Oslo, 29. juni-3. juli 2005.
- St. meld. nr. 6 (2002–2003). Tiltaksplan mot fattigdom. Oslo: Sosialdepartementet.
- Townsend, P. 1979. *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin.
- Tvetene, K. G. 2001. Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv – om barn som lever i familier som over tid har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, hovedoppgave.
- Underlid, K. 2005. *Fattigdommens psykologi. Oppleving av fattigdom i det moderne Norge*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Whelan, C., Layte, R. & Maitre, B. 2002. Multiple deprivation and persistent poverty in the European Union. *Journal of European Social Policy* 12 (2):91-105.
- Whelan, C., Layte, R. & Maitre, B. 2003. Persistent income poverty and deprivation in the European Union: An analysis of the first waves of the European Community Household Panel. *Journal of Social Policy* 32 (1):1-19.
- Ytrefhus, S. 2004. *Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?* Oslo: FAFO/ Redd Barna, FAFO-rapport 445.

Anne Skevik

Norsk institutt for forskning om oppvekst,

velferd og aldring, NOVA

Postboks 3223 Elisenberg

NO-0208 Oslo, Norge

e-post: anne.skevik@nova.no